

A FELEKEZETISÉG PROBLÉMÁJA KUTI MÁRTON
SZÉKESFEHÉRVÁRI PAP NAPLÓJÁBAN (1874-1909)

A dualista Magyarországon, ahogy majd’ mindenhol a 19. századi Európában, a polgárosodás együtt járt az állami-társadalmi szféra, sőt a mindennapi, privát élet szekularizációjával, ami a katolikus egyházat – mint a régi, feudális rend fontos oszlopát – javaiban, privilégiumaiban és tekintélyében egyaránt fenyegette. Hagyományos államegyházi jellegét ugyanis alapjaiban kérdőjelezte meg a liberalizmus teóriája, sőt még a nacionalizmus is polemizált a római központú, szupranacionális egyházal. Jóllehet a felekezetiileg semleges, polgári állam alapjául szolgáló egyházpolitikai reformok programja mindig feszültséget generált állam és egyház viszonyában,¹ utóbbi álláspontja sohasem reprezentálta mindahány káplán és plébános álláspontját: ugyan az alsópapság – merthogy alig jutott nyilvánossághoz – véleményét nemigen fogalmazhatta meg, 1848 forradalmi papsága éppúgy igazolhatta, hogy a század polgárosodott és liberális szellemisége a katolikus egyházon belül is terjedt,² ahogy a székesfehérvári pap, Kuti Márton mindeddig feldolgozatlan naplója is.³

Kuti Márton 1832-ben született,⁴ még fiatalon fegyvert fogott a szabadságharcban, majd papi pályára lépett: teológiát a bécsi Pazmaneumban tanult, pappá szentelése pedig 1859-ben történt. 1869-ben a Deák-párt őt jelölte az országgyűlésbe, bár a mandátumot végül a Balközép jelöltje nyerte. Az 1866 óta fehérvári plébános Kuti 1868-tól 1870-ig a liberális–radikális alsópapság autonómiamozgalmában⁵ hallatta hangját, sőt támogatta a székesfehérvári népiskolák szekularizációját is – ami szintúgy egyfajta fekete bárány-szerepet jelentett az egyházban.⁶ Papi pályáját mégsem hagyta el, sőt idejével feljebb is léphetett az egyházi hierarchiában: 1888-ban kanonoki, 1895-ben pedig

¹ Az egyház és az egyházpolitika problémájához a polgárosodással összefüggésben lásd például CSORBA 1999.; FAZEKAS 2008.

² Erre Csorba László is felhívta a figyelmet CSORBA 1999. 32-33.

³ A forrás és lelőhelye: Kuti Márton naplója. Székesfehérvári Püspöki Levéltár (SzPL). № 1513-1528.

⁴ Életrajzi adataihoz lásd FORINTOS 2005. 113-115.

⁵ A katolikus autonómiamozgalomhoz lásd SARNYAI 2001.

⁶ Kuti Márton 1868-70-es egyházbeli konfliktusához lásd RADA 2014b.

címzetes préposti stallumot nyert. Liberális gondolatait persze az autonómiamozgalom után már nem hangoztatta, ám 1874-ben privát naplóba fogott, amely a jövőben a belső ellenállás legfőbb helye lehetett az egyháztól elidegenedett pap életében, ahol szabadon, mindig és mindenről megfogalmazhatta véleményét. A napló 16. könyvét 1910-es halála miatt már nem fejezhette be. Irodalmi hagyatékát 1936-ban a székesfehérvári egyházmegye gyűjteménye fogadta be, mégpedig úgy, hogy Shvoy Lajos püspök 1960-ig, vagyis a Kuti halálától számított 50. évig a szöveg szigorú zárolását rendelte el.⁷

A forráshoz átfogó vizsgálati szempontot nyújthat a felekezeti kötődés problémája, a felekezetiség ugyanis az állami-nemzeti kötődéssel éppúgy konfrontálódott a szövegben, ahogy a társadalmi jó programjával is, sőt még az eszményi vallásosság sem fért meg ugyanott a felekezeti jelleggel. Egy személyes napló persze a szubjektív történelem legjobb forrása is egyben: ennek megfelelően jelen tanulmány úgyszintén vizsgálni fogja, hogy a szöveg szerzője hogyan interpretálta az igen hosszú ideig vajúdo – és a felekezetiség problémájától sem független – egyházpolitikai reformok történetét és problémáit.

A fehérvári pap újra meg újra felemlgette a szövegben az autonómiamozgalom idejét, saját szerepét pedig úgy interpretálta, hogy plébános létére is szembeszegült a főpapsággal az egyház, sőt az állam liberális reformjáért. „[...] önmagamat feledve a szabadelvű reformokért szembeszállottam az összes püspöki karral, az államot és ennek jogait védtem mindenkor az ultramontán tulkapások ellen” – jegyezte naplójába,⁸ amelyben a liberális (belső) egyházreform programja mindig együtt járt az általános egyházpolitikai reformok programjával. Így Kuti, ahogy máshol is a szövegben, az államot és jogait emlegette, merthogy maga is adaptálta naplójába az egyidejű egyházkritika jellemző argumentációját, amely a polgári-liberális reformok igazi célját és tétjét egyfelől az állami szuverenitás megteremtésében, másfelől pedig az – idegenből, pontosabban Rómából dirigált – egyházi hatalom magyarországi megtörésében jelölte meg.⁹ A reformpárti pap hitet tett naplójában a tisztán világi, fejet egyedül a természetjogi erkölcs, a „természeti morál” előtt hajtó állam szupremáciája mellett.¹⁰

⁷ A döntést megfogalmazó főpásztori levél fogalmazványa SzPL № 442. 1936/33kl.

⁸ SzPL № 1514. 253.

⁹ Az antiklerikális röp- és vitairat-irodalomhoz lásd RADA 2014a.

¹⁰ SzPL № 1513. 107-109.

A reformok java persze a század utolsó évtizedéig még elmaradt. Kuti interpretációjában a '67-tel hatalomra jutott politikai garnitúra, amelytől nemrég még a liberális haladás elősegítését remélte, nem lépett fel megfelelő eréllyel az egyházreform pártján, sőt félelmében meghajolt a római egyház előtt, és mind a liberális reformok, mind pedig a „szabadelvű reformokért” harcoló pap ügyét magára hagyta. Több olyan esetet is feljegyzett, hogy a liberális kormány liberalizmus-ellenes egyházi személyt jutatott rangos stallumhoz. „[...] a dicsőséges szabadelvű magyar miniszterium mindig a primás nótájára tánczol” – írta 1875-ben.¹¹ A történettudomány álláspontja a problémát illetőleg úgy összegezhető, hogy 1867 után egyetlen kormánypárt fő célját sem jelenthette más, mint hogy stabilizálja a kiegyezés instabil, törékeny rendszerét, amiben az egyház a liberális kormányok potenciális szövetségese lehetett. Egy új, és pont az egyház felé nyitott front tehát sehogy sem szolgálhatta a kormánypárt fő reálpolitikai célját – engedett tehát liberális programjából.¹²

Kuti tehát „az ultramontán tulkapások ellen” pozicionálta magát, az ultramontanizmus fogalmában pedig, ahogy máshol is a seregnyi egyidejű pamfletben meg röpiratban, naplójában is az állami-nemzeti és a felekezeti kötődés oppozíciója ragadható meg, vagyis a fehérvári pap maga is a világegyház római, tehát országhatáron túli origója miatt feszegette a hazafiaság problémáját a nem-független magyarországi egyház ügyében. A szöveg ultramontanizmus-fogalmában tehát mindig ott rejlett a hazafiatlanság vádja, hogy az ultramontán pap Róma felé lojális, nem pedig hazája felé. „A ki ultramontán, az csak feltételesen lehet hazafi, – oly hazafiság, melyre én nem sokat adok” – szögezte le véleményét 1875-ben.¹³ Kuti polemizált az egyház álláspontjával, és tagadta, hogy a csalhatatlansági dogma győzelmétől – amely lényegében a római pápa primátusát propagáló ultramontán irányzat győzelmét jelentette a világegyházban – az egyház egyetlen tagja sem lehet katolikus úgy, hogy ne legyen ultramontán is egyben.

¹¹ SzPL № 1513. 66-68, 210-211.

¹² Lásd például CSORBA 1999. passim; FAZEKAS 2008. 12. – Még olyan hír is terjedt az országban, hogy a kormány és a primás paktum formájában állapodott meg. CSORBA 1999. 171.

¹³ SzPL № 1514. 8.

„A mérsékelt katolikusként, mint minden egyéb tisztességes honpolgárnál a haza mindenekelőtt, az ultramontánnál a katholicismus, Róma mindenekelőtt úgy, hogy még a hazának a hittel való elválaszthatatlan összefoglalását, egyrangúságát sem engedi meg. Veszedelemes, nemzetbontó, hazaáruló tan”

– magyarázta immár 1891-ben.¹⁴

Magyarország éppen zajló kultúrharca idején persze a budapesti és a római hűség opposíciója még erőteljesebben jelent meg a szövegben. Róma ugyanis nem fogadta el az egyházi anyakönyvezés magyarországi törvénybeli szabályozását, és lényegében a törvénnyel szembeszegülő papság mellett foglalt állást, sőt sürgette, hogy az egyház harcoljon privilegizált státusza maradványaiért.¹⁵

A székesfehérvári egyházmegye pediglen fontos szerepet játszott a magyar kultúrharca történetében, a püspökség élére ugyanis 1890-ben az igazán harcos egyházi hírében álló, a liberális reformok elleni mozgalmat minden téren szorgalmazó és támogató Steiner Fülöp lépett.¹⁶ Hogy Kuti pont Steiner mellett szolgált, alapattitűdje mellett szintűgy hozzájárulhatott, hogy naplójában nem a fenyegetett, több fronton támadott és mindvégig *modus vivendi*-párti egyház jelent meg – ahogy a régi, egyházas szellemiségű egyháztörténeti irodalom lapjain¹⁷ –, hanem egy agresszíven liberalizmusellenes, offenzív és napról napra merészebb ultramontán mozgalom lépett fel interpretációjában a reformok ellen.

„Az egyházi reakció csendesesen de állandóan folytatja aknamunkáját. A jezsuiták mindinkább terjednek, a missiók szaporodnak, a papság ifjabb, különösen a jezsuitaintézetekből kikerült része határozottan fanatikus v. legalább is ultrább mint a régi emberek”

– regisztrálta naplójában.

A jó ideje regnáló liberális párt felelősségét persze, amiért hagyta, hogy az ultramontanizmus beágyazza magát a hatalomba, ismét lépten-nyo-

¹⁴ SzPL № 1521. 218.

¹⁵ FAZEKAS 2008. 14.

¹⁶ SÜLYÖK 1977. 122-123.

¹⁷ Jó példa lehet itt Salacz Gábor kultúrharca-monográfiája SALACZ 1938.

mon emlegette a szövegben: „Így fizeti vissza az ultramontán reakció a liberalis kormány kíméletét; így hálálja meg egész a gyöngeségig menő türelmét; így felel, midőn legvadabb előharczosait püspökökké teszi!”¹⁸ A harc tétjét természetesen most is az egyházi hatalomban jelölte meg. „Aki a polgári házasság ellen küzd, az nem Krisztus tana, nem a vallás, hanem az egyházak kiváltságai, az állam fölötti uralma mellett küzd” – jegyezte meg 1893-ban.¹⁹ (A kultúrharc végét 1895-re a régóta halogatott egyházpolitikai reformok, mint például a teljes vallásszabadság, a polgári házasság és anyakönyvezés győzelme jelentette.)²⁰

Kuti a kultúrharc idején a király és a pápa iránti hűséget is opposícióba helyezte a szövegben.

„Nincs kifogásom; sőt természetesnek találom, ha kath[olikus] főpap adott alkalommal a pápáról megemlékszik; de azt nem szeretem, ha egyik-másik magyar püspök sokkal melegebb hangon emlegeti a pápát, mint a magyar királyt, a rom[ai] kath[olikus] egyházat, mint a hazát” – jegyezte 1890-ben, majd hamarosan kijelentette, hogy paptársai a szemináriumban „kik [...] a modern ultramontán tanokat hűségesen representálják, előbb és százszor előbb hívei a pápának, mint a királynak, a római egyháznak, mint a hazának”.

A feszült légkörben, amelyet ez idő tájt Róma határozott, a magyar minisztériumi állásponttal szembeni állásfoglalása eredményezett, a fehérvári pap a parlament és a király jogait emlegette, végül pedig úgy fogalmazott: „Én azt mondom, inkább szakadás álljon be, inkább térjen át az egész magyar nemzet a protestantizmusra, hogy sem a magyar király és parlament fenségi jogainak a pápa lábai elé dobásával a legsötétebb reakció igájába hajtsa nyakát”.²¹ 1894-ben, mégpedig a székesfehérvári katolikus nagygyűléssel összefüggésben előbb megjegyezte, hogy a gyűlés ügye nem lehet hazafias, majd újfent a király- és a pápahűség egyházi preferenciáját feszegette: „Az, hogy ily ultramontán gyülekezetekben a pápa áll legelül, aztán jön a király s végre a haza, már ismert dolog, úgyszintén az is, hogy jobb felül mindig

¹⁸ SzPL № 1521. 7-8, 147.

¹⁹ SzPL № 1522. 149.

²⁰ FAZEKAS 2008. 14-15.

²¹ SzPL № 1521. 64-68.

a pápa és nem a király szobra áll”.²² A szövegben itt már-már lényegtelen is lehetett, hogy Ferenc József ténylegesen a reformok pártját fogta-e vagy sem, ugyanis mint az ország királya – a római pápával szemben – a magyar államiságot reprezentálhatta. A királyhűség tehát a pápahűséggel, az ultramontanizmussal szemben nyert jelentőséget.

Ferenc József persze, ameddig és amennyiben lehetősége engedte, pont hogy gátolni próbálta az egyházpolitikai reformok győzelmét, és az egyház ügyét pártfogolta.²³ Noha Kuti egy, a reformok szempontjából válságos pillanatban a király efféle szerepét is mérlegelte, a fejedelem személyét egyelőre mentegetni próbálta, és főleg az udvari közegben jelölte meg az igazi hibát. „[...] befolyásolják a királyt s ez a király bármily jó szándéku legyen is, végre is a családi hagyományok békói által tartatik” – fogalmazott, majd folytatta: „Szegény király! Bizonyosan megijesztették a főpapok a vallás pusztulásával, az erkölcsiség hanyatlásával s egyéb százszor ismételt üres frázisokkal”. Ferenc József attitűdjéért a napló interpretációjában a Habsburg-dinasztia, a főnemesség és a főpapság lehetett az igazi felelős.²⁴ Itt megjegyezhető, hogy Kuti 25 éves magyar királyi jubileumán is úgy magasztalta naplójában Ferenc Józsefet, hogy „az osztrák házból származott uralkodók közt egy sem találtatik, ki esküjéhez híven oly alkotmányosan uralkodott volna, mint Ferenc-József 25 év óta”.²⁵ A fehérvári pap tehát befogadott egy olyan Ferenc József-képet, amelyet a magyar sajtóirodalom igen szorgalmasan építgetett a dualizmus idején.²⁶ A császár-királyt a századforduló utáni nagy válságig személyében alig érte bírálat a naplóban, jóllehet Kuti ugyanott egyre sűrűbben emlegetett egyfajta fekete-sárga reakciót is, amely interpretációjában szövetségre lépett az ultramontanizmussal Magyarország ellen, és Bécsből mozgatta még a Katolikus Néppártot is (amely ugye a polgári reformok revízióját propagálta).²⁷ A darabont kormány idejére végül már nem csupán a dinasztiát, hanem magát a királyt is bírálta, mégpedig 1867-tel együtt, vagyis felülbírálta régebbi közjogi álláspontját is. 1906 elején feljegyezte naplójába, hogy dolgozószobájából el fogja tüntetni Ferenc József mellszobrát, amely

²² SzPL № 1523. 114-116.

²³ GERÖ 1988. 174-175.

²⁴ SzPL № 1523. 64-65.

²⁵ SzPL № 1522. 64.

²⁶ Ehhez lásd GERÖ 1988. 141-158.

²⁷ SzPL № 1523. 305.

mindeddig Deák Ferencé és Széchenyi Istváné mellett állt.²⁸ (Kuti nemzeti panteonjában természetesen mind' fontosabb helyet foglalhatott el Kossuth Lajos, hiszen a napló interpretációjában a történelem a turini remetét igazolta.)²⁹

Kuti a szöveg több pontján a nem-katolikusok esetében is feszegette a felekezetiiség problémáját. Jó példa lehet, hogy 1883-ban az országgyűlés protestáns táborát róttá meg, amiért református szempontból tárgyalta az új középiskolai törvényt, és egyes közép fokú iskolák protestáns jellegéért aggódott. Kutinál ugyanis a „felekezeti szűkkeblűség” a protestantizmus esetében sem lehetett bocsánatos. „Az állam kizárásával teljesen a felekezetekre bízni a tanítást, annyit tennie, mint a jövőről lemondani. A felekezeteknél a főcél, a vezető gondolat első sorban mindig a felekezet érdeke” – fejtegette, majd a tanítás profán, tudományos jellege mellett argumentált.³⁰ 1894-ben, bár lényegében a jövőbeni Katolikus Néppárt ellen protestált naplójában, mégis általánosságban foglalt állást a felekezetiiség politizálódásával szemben:

„Isten őrizzen a felekezetek szerint alakult pártoktól! Jegyezzék meg ezt minden vallás fanatikusa! Egyiránt. Én egyenlőképp kárhoztatok katolikust, protestant, zsidót, mihelyt a polgári] életben, az alkotmány kérdéseiben azt kutatja, ki milyen vallásu, és vallásának gyakorlásában mily buzgó.”³¹

A 20. század elején a keresztényszocializmus naplóbeli recepciója úgyszintén megvilágíthatja, mennyire is viszolygott Kuti a felekezetiiségtől. Itt fontos megjegyezni, hogy az eszményi liberalizmus fogalma a szövegben sohasem az individuum vagy éppen a civil szféra autonómiáját, főleg nem a gazdasági *laissez-faire* szabadságát, hanem mindig is a felvilágosodott szellemiséget, a haladás és a tolerancia programját foglalta magába. A fennálló liberalizmust Kuti egyre erőteljesebben bírálta naplójában, mégpedig az individualizmus jelenségeivel együtt, a szegénységben pedig a gazdasági-társadalmi elit felelősségét firtatta.³² Mégsem nyitott a keresztényszocializmus felé, és

²⁸ SzPL № 1527. 159.

²⁹ SzPL № 1523. 305.

³⁰ SzPL № 1517. 221-227.

³¹ SzPL № 1523. 104.

³² SzPL № 1524. 45-49.

éppen felekezeti természete miatt mondott nemet a mozgalomra: „Mindnyájunk ügye ez, katolikus, protestans, zsidó, pogány mind fogjanak össze, ha azt akarják, hogy boldoguljon a világ; a felekezetiséghez kötött szocializmus céljait nem érheti el, mert szűkkeblű, mert a józan ész, természeti morál törvényei nem elégségesek neki.”³³

A szövegben a nacionalizmus és a – centrifugális erejével a magyar nemzet integrációját gátló – felekezeti viszonyában szintúgy feszültség állt fenn. Igaz, a fehérvári pap rögzítette véleményét, hogy sem a katolicizmus és a protestantizmus, sem pedig a judaizmus, sőt semmiféle vallási izmus sem arathat többé diadalt a nemzetiség eszméje felett. „Csak a papi befolyás alatt álló legalsó rétegekben gyöngébb a nemzetiségi érzület, mint a vallási; a műveltebb osztályoknál feltétlenül a haza, a nemzet mindenelőtt” – szögezte le már a 20. század hajnalán.³⁴ Így nem meglepő, hogy nem csupán az állampatriotizmus, hanem a modern nacionalizmus táptalajáról is bírálta a katolikus egyházat: interpretációjában Steiner Fülöp az egyházmegye nemzetiségi falvaiban egyáltalán nem támogatta, sőt pont hogy gátolta a magyarosítást, amit ő maga a hazafiatlan és nemzetietlen ultramontán szellemiséggel magyarázott a főpap esetében.³⁵ 1891-ben például protestált naplójában amiatt, hogy Steiner tót, esetleg tótul tudó papságot is igényel egyházmegyéjébe: „Most már kérdezem, van-e abban a püspökben csak egy kis hazafiság is, szíven hordozza-e a magyar faj erősödését a legkisebb mértékben is az a püspök, ki ily helyekre tót ajkú v. legalább tótul is tudó papokat akar minden áron”. Kuti amúgy sem fogadta el az egyház aggályait, hogy a plébános nyelvtudásán az eredményes pasztoráció múlhat: „Mondtam már, kisebb-nagyobb mértékben mindenütt tudnak magyarul; és ha a süket-némákat meg tudjuk gyóntatni, mért ne tudná azt a néhány öregebbet meggyóntatni magyar lelkésze, kik a haza nyelvét egyáltalában nem értik”.³⁶ Summa summarum: a nemzeti szempont Kutinál muszáj, hogy még az egyházban is maga alá gyűrje az egyházas szempontot.

Kutinál a „felekezeti szűkkeblűség” társadalmi jelenléte nem melleleg már önmagában is veszélyforrást rejtett: interpretációjában ugyanis a pozitív, intézményes vallásosság mindig megosztja az embe-

³³ SzPL № 1528. 11-12.

³⁴ SzPL № 1526. 87-88.

³⁵ SzPL № 1524. 98-100.

³⁶ SzPL № 1521. 132-133.

riséget, főleg a tudatlan tömeget, gyűlölet magját hinti, és gátolja, hogy a jézusi felebaráti szeretet programja teret nyerjen a társadalomban.³⁷ „Én elmélkedéseimben azon eredményre jutottam, hogy a tekintélyre épült pozitív vallások egymást örökké támadva, az egyenetlenkedés magvát hintik állandóan, s hogy állandó vallási békét csak a philosophia és leánya, a liberalismus biztosíthat” – fogalmazott 1893-ban.³⁸ A filozófia itt lényegében a 18. századi felvilágosodott filozófiát jelentette, amely alapjaiban ingatta meg a „tekintélyre épült pozitív vallások” reputációját.³⁹ Kuti tehát egy olyan hagyomány talajáról támadta az intézményes vallásosságot – lényegében: a felekezetiiség alapját –, amely még a fény századában fogant. A filozófia oppozícióját a napló világában a teológia reprezentálta: amíg a filozófia a tolerancia és a filantrópia kútforrását, addig oppozíciója, a teológia pont hogy a fanatizmus, a felekezeti szigor, az intolerancia és a ridegség forrását jelentette a szövegben.⁴⁰

A filozófia és a teológia, egyúttal pedig a tolerancia problémája – bár mindvégig jelen volt a naplóban – főleg Steiner Fülöp főpásztor-sága idején dominált a szövegben. A teológiát erőteljesen preferáló püspök ugyanis hajthatatlan szigorral lépett fel egyházmegyéjében, hogy fejlessze a papság egyházas szellemiségét és teológiai jártasságát,⁴¹ ami feszültség formájában csapódott le a naplóban. „[...] minden beszédjében csak is dogmatizál, fanatizál, a jezsuitákkal trafikál, szent gyakorlatokat tartat, a pietizmus[t] terjeszti; a vallási türelmetlenséget szítja”⁴² – panaszolta el Kuti egy olyan egyházas mozgalom offenzíváját egyházmegyéjében, amely restaurálni próbálta a felekezetiiség bástyáit. Itt fontos megjegyezni, hogy a történettudomány mára a szekularizációs mellett konfesszionalizációs hullámok erőteljesebb jelenlétére is felfigyelt a 19. század történetében, Magyarországon pedig pont a dualizmus idején lehet regisztrálható egy hasonló hullám.⁴³ Kuti maga is tapasztalt egyfajta felekezetiiségi meg-

³⁷ Már a középfokú iskolák ügyét tárgyalva is eljutott odáig, hogy: „A pozitív vallások természetüknél fogva türelmetlenek. E türelmetlenséget szelídíteni a semmiféle felekezeti szellemet nem ismerő tudomány feladata volt s leszen örökre”. SzPL № 1517. 221-227.

³⁸ SzPL № 1522. 233.

³⁹ A felvilágosodás egyház- és valláskritikájához lásd KÖPECZI 1986. 95-124.

⁴⁰ SzPL № 1521. 113-114.

⁴¹ SÜLYÖK 1977. 119-120.

⁴² SzPL № 1522. 90-91.

⁴³ A problémához lásd BRANDT 2013.

újhodást, amelyet interpretációjában persze az ultramontanizmus offenzívája eredményezett. „Itt van a gomba módon szaporodó kath[olikus] kaszinók özöne, a sok misszio, czifrábbnál czifrább sokféle ájtatos társulat, melyeknél a cél sehol sem az embernemesítés, a kölcsönös szeretetben, az erényekben való megerősítés; hanem a fanatizálás” – jegyezte már a századforduló táján.⁴⁴ (Az 1890 után meg- szaporodó „felekezeti villongások” tárgyában persze megbírálta a protestáns oldalt is, ám még bírálatában is megjegyezte, hogy a protes- tantizmus racionálisabb, sőt hazafiasabb is, mert mindig meghajol a világi állam és törvényei előtt.)⁴⁵

Kuti Márton nem tagadta meg a vallás fontosságát, sőt lehetséges misszióját sem az emberiség morális javításában, ám a dogmatizmus, a felekezeti szerepét még a hit szférájában sem preferálta, és naplójában egy olyan személyes istenhít mellett foglalt állást, amely nem függött semmiféle felekezetiéstől. „[...] minthogy az eddigi vallások kivétel nélkül épen ellenkezőjét eszközölték annak, amit eszközölniük kellett volna – az emberek testvériesedését: ajánlom az enyimet, melynek csak két cikkelye van: hiszek istenben s a lélek halhatatlanságában” – jegyezte naplójába a székesfehérvári káptalan- ból.⁴⁶ Szisztémája lényegében a 18. század deista gondolatiságát rej- tette, emiatt lehetett több ponton analóg például a Robespierre-féle Leg- főbb Lény-kultusszal, amelyben pontosan a fehérvári pap utóbb megfo- galmazott „két cikkelye” nyert törvényerőt.⁴⁷ „De jól megjegyezzük, csak hiszem ezt; de nem tudok rólok semmit, tehát nem vitatkozhatom, nem állíthatom, hogy ilyen v[agy] amolyan a megfoghatatlan végső ok, a mindennek létet adó erő, nem érvelhetek a lélek halhatatlanságának minősége mellett” – folytatódott a szöveg,⁴⁸ az új szöveghely pedig egyfajta agnoszticizmusra is jól rávilágíthat a teológiával meghasonlott pap gondolatvilágában. Kuti személyes hite, a „józanészvallás” nap- lójában mindig a tolerancia és egy jobb morál ígérétét rejtette, vagyis a vallást jellemzően nem Isten, nem a transzcendencia, hanem a társa- dalom, a társadalmi jó szempontjából mérlegelte, amit explicite meg- fogalmazott naplójában, például 1893-ban: „Ha nem vagyok is vallásos,

⁴⁴ SzPL № 1525. 8-10.

⁴⁵ SzPL № 1522. 98-100.

⁴⁶ SzPL № 1523. 1-2.

⁴⁷ „A francia nép elismeri a Legfelsőbb Lény létezését és a lélek halhatatlanságát” – rögzítette a floréali dekrétum. Lásd HAHNER 1999. 382.

⁴⁸ SzPL № 1523. 1-2.

ájtatos jó pap, mint gondolkodni és mélyen érezni tudó ember szeretem a vallást is, de csak addig, míg embernemesítő, békéltető, szelídítő, a közmoral emelésére hivatott.”⁴⁹ 1898-ban az immár címzetes prépost Kuti úgy foglalt állást az eddigre ugyan elfogadott, ám mégis támadott egyházpolitikai reformok, így például a teljes vallásszabadság ügyében, amely ugye a felekezetenélküliség lehetőségét is magába foglalta, hogy „a vallásszabadság nem tagadja Istent, a polg[ári] házasság senkit sem akadályoz vallása gyakorlatában, a felekezetenélküliség Isten imádásában csak szabadabbá teszi az embert”.⁵⁰

A 19. században persze a liberális vallásszabadság eszméje máshol is jellemzően egy, a felekezetiségtől függetlenedett, individualizált és toleráns vallásfelfogáson alapult – mint például Eötvös Józsefnél is.⁵¹ Jelen esetben sem Kuti felfogása lehetett tehát egyedi, hanem sajátos pozíciója, vagyis hogy mindvégig megmaradt az egyházban, és a fehértvári káptalanból fogalmazta egyházidegen gondolatait.

IRODALOM

BRANDT, Juliane

- 2013 Felekezetiség és modern nemzet a 19. századi Magyarországon. In: Lukács Anikó (szerk.): *Felekezeti társadalom – felekezeti műveltség* (Rendi társadalom – polgári társadalom 25.). Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest. 9-26.

CSORBA László

- 1999 *A vallásalap „jogi természete”*. Az egyházi vagyon problémája a polgári átalakulás korának Magyarországon 1782-1918. ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, Budapest.

⁴⁹ SzPL № 1522. 174.

⁵⁰ SzPL № 1524. 207.

⁵¹ CSORBA 1999. 31-32., 96-97.

FAZEKAS Csaba

- 2008 *Egyházak, egyházpolitika és politikai eszmék az Osztrák-Magyar Monarchiában* Műhelytanulmányok 4. Miskolci Egyetem – Politikatudományi Intézet, Miskolc.
<http://www.mek.oszk.hu/06700/06708/06708.pdf>

FORINTOS Attila

- 2005 *A székesfehérvári székeskáptalan*. Adattár. 1777-2004. Alba Civitas Történeti Alapítvány, Székesfehérvár.

GERŐ András

- 1988 *Ferenc József, a magyarok királya*. Novotrade, Budapest.

HAHNER Péter

- 1999 *A nagy francia forradalom dokumentumai*. Osiris, Budapest.

KÖPECZI Béla

- 1986 *A francia felvilágosodás*. Gondolat, Budapest.

RADA János

- 2014a Etatizmus, liberalizmus és egyházkép a dualizmus kori egyházkritikai vitáiratokban. *Egyháztörténeti Szemle* XV. 2., 45-54.
- 2014b Püspök és plébánosa – egy konfliktus és történeti összefüggései a kiegyezést követő években. In: Gyulai Éva (szerk.): *Úr és szolga a történettudomány egységében*. Társadalomtörténeti tanulmányok. In Memoriam Vári András (1953-2011). ME BTK Történettudományi Intézet, Miskolc. 118-124.

SALACZ Gábor

- 1938 *A magyar kultúrharc története 1890-1895*. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, Bács.

SARNYAI Csaba Máté

- 2001 A katolikus autonómia megközelítési lehetőségei Magyarországon 1848-tól a századfordulóig. *Századvég* VI. 21. 85-102.

SULYOK János

1977 Steiner Fülöp. In: [Szerk. n. n.:] *A székesfehérvári egyházmegye jubileumi névtára*. 1977. Alapításának 200. esztendejében. Székesfehérvári Egyházmegyei Hatóság, Székesfehérvár. 119-126.

RADA, JÁNOS

DAS PROBLEM DES KONFESSIONALISMUS IM TAGEBUCH VON KUTI MÁRTON (1847-1909)

Im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts schritt auch in Ungarn die Verweltlichung des öffentlichen und des privaten Sektors fort. Der Säkularismus induzierte Spannung in die Beziehung der liberalen Politik und der katholischen Kirche, die dann mit den wichtigsten kirchenpolitischen Reformen im ungarischen Kulturkampf aufgelöst wurde. Doch die liberalen Ideen griffen auch einen Teil der katholischen Priester an. Das Thema der Studie ist ein Privattagebuch, das ein liberaler Kleriker führte: Kuti Márton von Stuhlweißenburg. Er formulierte in seinem Tagebuch die typische Kirchenkritik der Zeit. Im Text kann man das Problem des Konfessionalismus aus mehreren Aspekte ergreifen. In seiner Interpretation existierte Unvereinbarkeit zwischen Loyalität zum König und Loyalität zum Papst, und er sah unter anderem einen Konflikt zwischen der nationalen Identität und der konfessionellen Bindung. Er assoziierte direkt Intoleranz und konfessionelle Religiosität, und empfiehlt einen privaten Glauben ohne Theologie.

Milleniumi Te Deum a Mátyás templomban